

Наталія Корольова

Івано-Франківськ, ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

**Особливості відображення німецької національної ментальності у
творах Томаса Манна (на матеріалі романів «Будденброки» та «Чарівна
гора»)**

У статті проаналізовано стилістичні засоби, які сприяють відображенню національно-ментальних рис німецького народу у романах Томаса Манна, що відносяться до різних етапів творчості письменника та зображають різні соціокультурні епохи. Актуальність статті полягає в орієнтації її проблематики на сучасну парадигму лінгвістичної думки щодо взаємозв'язку мови, культури та мислення народу. Новизну матеріалу визначає інтерпретація особливостей ментальності німецького народу та її мовного відображення, яке полягає у використанні анафор, метафор, контекстуальних синонімів, синтаксичного паралелізму та інших стилістичних засобів з метою підкреслити властиві персонажам романів Т. Манна риси німецького національного характеру (адекватна оцінка дійсності, перевага загальносімейного над особистісним, практичність, працьовитість, вірність обов'язку, економність, самоповага, здоровий глузд, прагнення до впорядкування зовнішнього та внутрішнього світу, дисциплінованість, пунктуальність, педантичність).

Ключові слова: національна ментальність, ментальні риси, лексико-стилістичні засоби, мовне відображення, ментально-психологічний портрет, стилістична інтерпретація.

Особенности отражения немецкой национальной ментальности в произведениях Томаса Манна (на материале романов «Будденброки» и «Волшебная гора»)

В статье проанализированы стилистические средства, которые способствуют отражению национально-ментальных черт немецкого

народа в романах Томаса Манна, относящихся к разным этапам творчества писателя и изображающих различные социокультурные эпохи. Актуальность статьи заключается в ориентации ее проблематики на современную парадигму лингвистической мысли о взаимосвязи языка, культуры и мышления народа. Новизну материала определяет интерпретация особенностей ментальности немецкого народа и ее языкового отражения, которое заключается в использование анафор, метафор, контекстуальных синонимов, синтаксического параллелизма и других стилистических средств с целью подчеркнуть присущие персонажам романов Т. Манна черты немецкого национального характера (адекватная оценка действительности, преимущество общесемейного над личностным, практичность, трудолюбие, верность долгу, экономность, самоуважение, здравый смысл, стремление к упорядочению внешнего и внутреннего мира, дисциплинированность, пунктуальность, педантичность).

Ключевые слова: национальная ментальность, ментальные черты, лексико-стилистические средства, языковое отображения, ментально-психологический портрет, стилистическая интерпретация.

Nataliya Korolyova

Particularities of reflection of national mentality of the German people in the works of Thomas Mann (based on the novel «Buddenbrooks» and «The Magic Mountain»)

The article deals with the stylistic means of expression of the features of national mentality of the German people in the novels of Thomas Mann, belonging to different periods of the writer's work and representing different socio-cultural era. The timeliness of the article includes it's orientation on the perspective of contemporary paradigm of linguistic thought about the correlation of language, culture and thinking of the people. The novelty of the material determines the interpretation of the features of the mentality of the German people and its expression in language, which involves using of anaphora, metaphors, contextual synonyms, syntactic parallelism and other stylistic means to emphasize the features

of the German national character (an adequate assessment of fact, the advantage obschesemeynogo on personality, practicality, diligence, faithfulness, frugality, self-respect, common sense, the desire to streamline internal and external order, discipline, punctuality, pedantry), which are inherent for the characters of novels of Thomas Mann.

Key words: *national mentality, mental features, lexical and stylistic means, expression in language, mental-psychological portrait, stylistic interpretation.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема вивчення відображення мовою мисленневих структур, притаманних певному етносу, сягає від В. фон Гумбольдта та О. О. Потебні до наших часів. У сучасних дослідженнях національний спосіб сприйняття та розуміння дійсності, що детермінується сукупністю когнітивних стереотипів нації, визначається як національна ментальність [4, с. 22; 6, с. 201–202; 7, с. 54]. Вона трактується як своєрідний тип, образ мислення, соціально-психологічні установки, специфічний спосіб сприйняття об'єктивної реальності. Складовими ментальності визначають колективну пам'ять, соціальні уявлення та відносини, колективні емоції, почуття і настрої, норми, цінності та ідеали, національний характер та темперамент, ментальні репрезентації культури, стиль мислення, поведінкові зразки, національну ідентичність – і мову [3, с. 34; 6, с. 202; 10, с. 150]. Розгляд мовного відображення решти складових національної ментальності відповідає панівній антропоцентричній парадигмі.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Традиційно вивченню піддавалися філософські погляди Томаса Манна (Р. Віммер, А. Геворкян, Г. Курцке, Л. Хандогіна, М. Харитонов – у межах культурології; В. Адмоні, С.Апт, Є.Волощук, І. Дірзен, Т. Мотильова, А. Русакова – у літературознавстві) [1, с. 28–31; 2, с. 55]. У філологічних дисертаціях, матеріалом яких стали твори Томаса Манна, вивчалися прагматика синтаксису (Фаткулова Л.Р.), особливості оповідного стилю (Одинцова С.С.), синтез функціональних

стилів (Буц І. В.), національно марковані «російські» концепти (Барінова О. В.) [Там само].

Мета і завдання статті. Метою статті є встановлення вербалізованих форм національної ментальності в творчості Томаса Манна. Для досягнення цієї мети було необхідним визначити поняття національної ментальності в гуманітарних науках, виокремити властиві персонажам романів Томаса Манна національно марковані ментально-психологічні риси, провести лексико-стилістичний аналіз мовних засобів, які експліцитно чи імпліцитно відображають характери головних героїв романів, яких ми розглядаємо як суб'єктів ментальності німецького народу, що діють у взаємозв'язку із часопростором твору, відображеною у ньому епохою із властивими їй особливостями культури, норм поведінки, організації побуту та моральними орієнтирами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Під національною ментальністю розуміємо сукупність варіативних форм світосприйняття, які властиві певним групам людей, об'єднаних у соціальні чи історичні спільноти. Національна ментальність існує на рівні індивідуальної та колективної свідомості, визначає властиві цим людям психологічні особливості, котрі лежать в основі звичаїв і моралі та формують способи їх поведінки стосовно зовнішньої дійсності. Художні тексти можуть розглядатись як джерело відомостей про ментальність етносу, оскільки вони містять інформацію про особливості культури народу, зафіксовані у мові [9, с. 96; 11, с. 34].

Роман Т. Манна «Будденброки» є одним із найбільш значних доробків довоєнної німецької і загалом європейської літератури. Роман описує загальний процес зникнення патриціїв буржуазії як притаманного ретроспективній Німеччині суспільного та соціального прошарку [1, с. 28–31].

Центральне місце роману займають представники третього покоління родини, діти Жана Будденброка Томас, Крістіан та Антонія Будденброк.

Розглянемо детальніше постать Томаса Будденброка. Чоловік є представником третього покоління родини Будденброк та носієм суперечливих рис характеру, залишаючись, проте, пристосованим до реальності та об'єктивним у власній оцінці дійсності. У цьому персонажі виявляє себе зміна життєвих пріоритетів, притаманна третьому поколінню родини. Аналіз мовного матеріалу, наявного у наведеному нижче фрагменті тексту, дає можливість виявити риси характеру чоловіка як носія нетипового для представників попередніх генерацій прагнення до абсолютного ідеалу зовнішнього вигляду. Звернемо увагу на застосування Т. Манном епітетів *prätentiös* (претензійний) та *anders* (інший), які слугують для характеристики чоловіка, що лунає у розмові між знайомими йому буржуа. Ці мовні одиниці зображають Томаса як особу, відмінну у власній діяльності та життєвих орієнтирах від попередніх поколінь родини (*Ein bisschen prätentiös, dieser Thomas Buddenbrook, ein bisschen...anders: anders auch als seine Vorfahren*).

Ein bisschen prätentiös, dieser Thomas Buddenbrook, ein bisschen...anders: anders auch als seine Vorfahren. Man wusste es, dass er nicht nur seine sämtlichen feinen und neumodischen Kleidungsstücke - und er besaß deren ungewöhnlich viele: Pardessus, Röcke, Hüte, Westen, Beinkleider und Krawatten - , ja auch seine Wäsche aus Hamburg bezog. Man wusste sogar, dass er tagtäglich, manchmal sogar zweimal am Tage, das Hemd wechselte und sich das Taschentuch und den a la Napoleon III. ausgezogenen Schnurrbart parfümierte. Und das alles tat er nicht der Firma und der Repräsentation zuliebe – das Haus „Johann Buddenbrook“ hatte das nicht nötig -, sondern aus einer persönlichen Neigung zum Superfeinen und Aristokratischen... [13, S. 279].

Гіперболізоване прагнення зовнішнього ідеалу та купівлі великої кількості вишуканого одягу не було притаманним та звичним для попередніх генерацій представників родини. Стилiстично ця відмінність маркується анадиплозою (*ein bisschen...anders: anders auch als seine Vorfahren*),

призначення якої акцентувати увагу на відмінності Томаса Будденброка від попередніх поколінь – як його власної родини, так і буржуа загалом.

Несподіваним для громадськості стає факт зміни чоловіком сорочки кожен день або використання туалетної води для носової хустини. Важливим є зауваження про те, що Томас з витонченістю та педантичністю прагне до вишуканості не на благо фірми, а лише для задоволення власної потреби у зовнішній красі та аристократизмі (*aus einer persönlichen Neigung zum Superfeinen und Aristokratischen*). Психологічні риси типового буржуа старшого покоління детермінували наявність акуратності як прояву прагнення до порядку та необхідної для успішного ведення справ *презентабельності* власної особи (саме як *презентабельного* характеризував старий Йоганн Будденброк претендента на руку його дочки Тоні Бенедикта Грюнліха), проте вишуканість та підкреслений аристократизм зовнішнього вигляду був не необхідним, а швидше небажаним. Зазначену підсвідому психологічну стратегію поведінки можна інтерпретувати як ще один прояв переваги загального над особистісним, внутрішньої цілісності як людини справи та фактичних дій над претензійністю до ідеалу зовнішнього вигляду.

Розглянута з такої точки зору позиція Томаса Будденброка з його гіперболізованим прагненням до зовнішнього аристократизму, любов'ю до вишуканих речей підкреслюється також парентезою (*und er besaß deren ungewöhnlich viele: Pardessus, Röcke, Hüte, Westen, Beinkleider und Krawatten*), що містить номінації елементів наявного у гардеробі чоловіка одягу: пальт, піджаків, капелюхів, жакетів та краваток. Ставлення Томаса до свого зовнішнього вигляду може трактуватися як потенційна ознака занепаду класу буржуазії, що символічно замінює зміст на форму.

Роман «Чарівна гора», який належить до другого етапу творчості Т. Манна, отримав характеристику ключового роману німецької літератури ХХ століття. Символічне зображення замкнутого мікрокосму санаторію представляє панорамну картину життя європейського суспільства перед Першою світовою війною.

Головними персонажами твору є Ганс Касторп, молодий інженер, який відвідує свого брата у санаторії поблизу містечка Давос, його брат Йоахім, наставники Ганса пан Сеттембріні, апологет розвитку й просвітництва, єзуїт Нафта, гедоніст Пепперкорн та пані Шашо, яка виступає символом любовного потягу.

У постаті Йоахіма, кузена Ганса, відображаються особливості німецької національної ментальності, що підтверджується запропонованим нижче фрагментом мовного матеріалу роману:

Als Joachim durch das Zimmer kam, um ihn zu holen, wollte Hans Castorp sich umziehen, aber nun erlaubte Joachim es nicht mehr. Er haßte und verachtete Unpünktlichkeit. Wie man denn vorwärtskommen wolle und gesund werden, um Dienst machen zu können, sagte er, wenn man sogar zu schlapp sei, um die Essenszeit einzuhalten [14, S. 106].

Описана вище ситуація сприяє розумінню характеру Йоахіма як не лише представника німецького народу та суб'єкта його ментальності, а й як колишнього солдата, характер якого певною мірою орієнтований на норми військового виховання.

На нашу думку, ключовим лексичним вираженням особливостей особистості Йоахіма у цьому фрагменті тексту є лексема *Unpünktlichkeit*, (непунктуальність, неточність, неакуратність). Щоб зрозуміти експресивно-емоційне навантаження цієї ситуації, варто зауважити наявність дієслів *hassen* (ненавидіти) та *verachten* (зневажати, відчувати презирство), які відображають ставлення Йоахіма до цього соціального явища. У ментально-психологічному портреті чоловіка негативне сприйняття відсутності пунктуальності є виявом життєвої позиції. Наявність вищезазначених дієслів семантично та стилістично визначає негативну конотацію ситуації [5, с. 81], що дає змогу робити висновок про притаманні чоловіку ментально-психологічні риси.

У зазначеному фрагменті тексту дієслова *hassen* та *verachten* використані у синонімічному відношенні, характеризуючи ставлення чоловіка до відсутності акуратності та точності. Тому можна стверджувати про наявність у його ментально-психологічному портреті таких рис, як *дисциплінованість, любов до порядку, пунктуальність, акуратність*.

На прагнення до акуратності, точності та чіткості у всьому свідчить наявність підрядного речення мети, також доповненого використанням граматичної конструкції *um...zu + Infinitiv (Wie man denn vorwärtskommen wolle und gesund werden, um Dienst machen zu können)*. Наявність цієї граматичної конструкції імпліцитно містить емоційно-сміслову навантаженість, мета якого стилістично підсилити те, про що йде мова у підрядному реченні мети. У прикладі ключовою мовною одиницею для розуміння особистісних характеристик Йоахіма є лексема *Dienst*, зміст якої асоціюється зі службою, обов'язками. Такі особливості слова вказують на ставлення чоловіка до власної позиції у світі. Зовнішня дійсність обмежується необхідністю виконувати власні (військові) обов'язки та служити державі. Тому він прагне вилікуватися та йти далі (*vorwärtskommen*). Використання вказаного дієслова як складової частини підрядного речення зазначає *дисциплінованість, обов'язковість, цілеспрямованість* людини.

Важливим для встановлення ментально-психологічної характеристики чоловіка ми вважаємо наявність у зазначеному контексті епітету *schlapp*. Семантика слова містить негативну конотацію: *в'ялий, кволий, трухлявий, слабкий*. Лексема, використана для опису ставлення Йоахіма до тих людей, які не дотримуються елементарної пунктуальності, засвідчує *презирство до слабкості, акуратність та твердість* думки у життєвих ситуаціях.

Висновки та перспектива подальшого дослідження. Отже, типовими для представників родини Будденброків (роман «Buddenbrooks») рисами є адекватна оцінка дійсності, перевага загальносімейного над особистісним, практичність, працьовитість, економність, самоповага, здоровий глузд та прагнення до впорядкування зовнішнього та внутрішнього

світу. Типовими рисами персонажів роману «Чарівна гора» («Der Zauberberg») є практичність, дисциплінованість, любов до порядку, вірність власному обов'язку, пунктуальність, точність, педантичність. Для зазначених рис ментально-психологічного портрета персонажів твору властиве також передчуття війни, яке формує специфіку їх відображення у мові творів.

Перспектива дослідження ментальності німецького народу у творах письменника полягає, у першу чергу, в розширенні кола романів, за якими проводиться спостереження, та у порівнянні особливостей ментально-психологічних характеристик персонажів великих та малих прозових творів.

Джерела та література

1. Барінова Е. В. Русские концепты в творчестве Томаса Манна 1890 - 1920-х гг.: Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук: 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья» / Екатерина Витальевна Барінова; Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н. А. Добролюбова – Нижний Новгород, 2007. – 187 с.

2. Волощук Є. В. Франц Кафка і Томас Манн: два типи модерністського художнього мислення (дисгармонійного і гармонійного) / Євгенія Валентинівна Волощук // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – Київ: Антропосвіт. – 2007. – № 10. – С. 54–57.

3. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов / Сергей Георгиевич Воркачев – Волгоград: Парадигма, 2005. – 214 с.

4. Гуревич А. Я. Средневековый героический эпос германских народов. Вступ. статья в книге «Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах» // Библиотека всемирной литературы. Серия первая. Том 9. / Арон Яковлевич Гуревич. – М.: Художественная литература, 1975. – 750 с.

5. Дудик П. С. Стилїстика української мови: Навчальний посібник / Петро Семенович Дудик – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.

6. Історія європейської ментальності. Серія: Культурологія / за редакцією Петера Дінцельбахера. – К.: Літопис, 2004. – 722 с.

7. Карасик В. И. Этноспецифические концепты / Владимир Ильич Карасик // Введение в когнитивную лингвистику. – 2005. – № 6. – С. 61–105.

8. Мезенин С. М. Образность как лингвистическая категория / Сергей Максимович Мезенин // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6. – С. 121–126.

9 Нечаева Н. В. Концепт ORDNUNG в немецкой языковой картине мира и его актуализация в институциональном типе дискурса. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук: 10.02.04 «Германские языки». Наталья Викторовна Нечаева; Барнаульский гуманитарный университет – Барнаул, 2011. – 192 с.

10. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 322 с.

11. Флакман А. М. Немецкий язык как отражение ментальности его носителей: Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук: 10.02.04 «Германские языки» / Анна Михайловна Флакман; Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н.А. Добролюбова – Нижний Новгород, 2005. – 185 с.

12. Mann Th. Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull. Der Memoiren erster Teil. Der Erwählte / Thomas Mann. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 1965. – 987 S.

13. Mann Th. Buddenbrooks. Verfall einer Familie – Moskau: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1956. – 1121 S.

14. Mann Th. Der Zauberberg. / Thomas Mann. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 1991. – 1234 S.